

Twee toekomstperspectieven. De afwijkende visies van Zbigniew Brzezinski en Willy Claes

Rik Coolsaet

Boekbespreking

Zbigniew Brzezinski, The Grand Chessboard. American primacy and its geostrategic imperatives. BasicBooks, New York, 1997, 223 blz.

Willy Claes, Onze planeet, één wereld. Boodschappen voor de 21ste eeuw. Icarus, Antwerpen, 1998, 347 pp.

Een oceaan scheidt de Amerikaan Brzezinski en de Europeaan Claes. Eind vorig jaar wierp 'Zbig' Brzezinski een blik in de komende eeuw. Hij kwam tot de conclusie dat wanorde de bedreiging en de hegemonie van Amerika de oplossing was. Willy Claes ging hem achterna. Ook hij staarde in de gapende muil van de internationale anarchie, maar vond weinig soelaas in Brzezinski's recept.

Brzezinski, oud-medewerker van president Carter, is zowat de laatste van het bijna uitgestorven ras van geopolitieke denkers. De geopolitiek is een laat-negentiende eeuwse benadering van de internationale betrekkingen, die aan de hand van de geografische kenmerken van een staat diens gedrag en belangen tracht te doorgronden. In The Grand Chessboard vertrekt Brzezinski van de stelling dat 'Eurazië', het gebied afgebakend door de Atlantische, de Indische en de Stille Oceaan, ook in de toekomst het hart van de wereldpolitiek zal zijn. Wie dit reusachtige gebied beheerst, overheerst de wereld, want hij controleert de omvangrijkste bevolkingsgroep, de grootste voorraad grondstoffen en de belangrijkste energiebronnen.

Het toeval wil nu dat voor het eerst een niet-Europese grootmacht, namelijk de Verenigde Staten, dat continent kan domineren omdat dit land een unieke wereldmacht is, onvergelijkbaar met alle eerdere imperiums. Als deze grootmacht plots zou verdwenen, dan is internationale anarchie onvermijdelijk, zo is het oordeel van Brzezinski, waarbij hij zich beroept op de stellingen van zijn collega Huntington (SdL, 30 oktober 1997). Om dat te vermijden, moeten de Verenigde Staten vakkundig Eurazië bespelen zoals een schaakspel. Op korte termijn moet Washington inspelen op de verdeeldheid in dat gebied om te vermijden dat er daar een anti-Amerikaanse coalitie tot stand komt van Russen, Chinezen en moslims. Vervolgens moet een beperkt aantal 'partners' worden geselecteerd die, onder het Amerikaanse leiderschap, een trans-Europese veiligheidsstructuur uitwerken. Op lange termijn ziet Brzezinski dan een kerngroep van landen ontstaan die gezamenlijk de verantwoordelijkheid delen voor het politieke leiderschap over de wereld.

Wat stoort bij Brzezinski is Niet zozeer de arrogante stelligheid waarmee hij zijn recepten toelicht. Nu gebeurt het wel vaker dat de toekomst zich niet wil houden aan voorspellingen, maar in dit geval heeft de werkelijkheid wel zeer snel sommige stellingen ingehaald, bijvoorbeeld inzake Azië.

Belangrijker is echter dat de vakkundigheid die hij verwacht van de Verenigde Staten bij het bespelen van de machtsrelaties in Eurazië, irreëel overkomt als men bedenkt hoe weinig

hefbomen de Verenigde Staten in werkelijkheid blijken te bezitten om de evolutie in de wereld te beïnvloeden. Een greep, lukraak uit de gebeurtenissen van de afgelopen maanden: de mislukte coalitievorming tegen Irak in februari, de kernproeven in India en Pakistan in mei, de irrelevante tussenkomst in de Zuidoost-Aziatische en Japanse crisis in juni, het Amerikaanse buitenspel in het vredesproces in het Midden-Oosten.

Het basisrecept van Zbig Brzezinski om de huidige wereld te beheren, namelijk de Verenigde Staten als arbiter, geeft een centrale plaats aan de klassieke *Realpolitik* en de machtsevenwichtspolitik zoals die in de achttiende en negentiende eeuw gevoerd werd. Hoe relevant is echter zulk een machtpolitiek voor een wereld waarin de macht van de staten niet langer geconcentreerd is in de handen van een absolutistische elite, die naar boven noch naar onderen verantwoording verschuldigd is? Hoe gevaarlijk is de illusie dat een staat, hoe groot ook, een internationale arena kan leiden die vandaag in belangrijke mate gekneed wordt door krachten waarover de staten nog maar weinig controle hebben ?

Willy Claes zal wel de laatste zijn om de centrale plaats van de macht in het politieke bedrijf te ontkennen. Als politicus is Claes een magistraal dirigent bij het aanvoelen en bespelen van zowel binnenlandse als buitenlandse machtsverhoudingen. Dat ongrijpbare fenomeen dat 'macht' heet, heeft Claes ook gevoeld toen de Cassatie-*vendetta* tegen het politiek personeel in België zijn internationale carrière op haar hoogtepunt heeft afgebroken. Van die gedwongen rust heeft hij gebruik gemaakt om een *check-up* te maken van onze planeet, met de hulp van voormalig VRT-journalist Kris Borms.

Net zoals in een eerder boek, tien jaar geleden, is Claes somber over onze toekomst. Onze planeet, één wereld is een ware staalkaart van alle mogelijke problemen waarmee wij af te rekenen zullen hebben. Het boek beschrijft hoe de mondialisering op economisch en financieel vlak verliezers en winnaars maakt. Het beschrijft de moeilijke overgang in Centraal- en Oost-Europa en de onrustwekkende toekomst van Rusland. Claes toont de broze aard van het Aziatische mirakel. Hij onderzoekt de gevolgen van de mutatie van de arbeid en toont zich duidelijk voorstander van een politiek van arbeidsherverdeling. Hij wikt de mogelijkheden van Europa als grote mogendheid en verwerpt het Amerikaanse model als moeilijk te verzoenen met de Europese geschiedenis.

Claes heeft honderden rapporten en studies doorworsteld, zodat wat hij schrijft dikwijls een actueel *status quaestionis* is van de tientallen thema's die hij aanreikt. Maar precies dat caleidoscopisch uitzicht maakt het ook niet eenvoudig te doorgronden wat Claes nu eigenlijk drijft, wat zijn recept is, zijn leidraad in de chaos die ons te wachten staat.

Een vergelijking met Brzezinski levert de sleutel op. Claes citeert hem uitvoerig en dikwijls met instemming. Dat chaos en internationale anarchie ook voor Claes de grootste bedreiging uitmaken, is evident. Maar de wegen van beide auteurs scheiden als het op het recept aankomt om die transitie naar een onbekende toekomst te beheren. Tegenover Brzezinski's goedaardige grootmacht, plaatst Claes 'regulering' als leidraad voor de toekomst. De uitweg naar een stabiele toekomst ligt in de regulering door publieke autoriteiten van regelloze ontwikkelingen zoals mondialisering, liberalisering, drugstrafiek.

Voor wie Claes' imago kent, lijkt het misschien vreemd, maar diens veroordeling van mondialisering en liberalisering ("GATTastrofe") gebeurt in even sterke bewoordingen als Riccardo Petrella. Zijn pleidooi voor een duurzame ontwikkeling plaatst hem aan de zijde van de meest overtuigde ecologisten. Zijn afschuw voor het kille kapitalisme van het IMF waarvan de armsten de eerste slachtoffers zijn, kon geschreven zijn door een militant vakbondsleider uit het zuiden.

Hoe imago en de mens-achter-het-imago verzoenen ? Het is wellicht een deel van de échte Claes dat ervoor verantwoordelijk is dat wat hij schrijft en wat hij doet, soms wel erg ver uit elkaar liggen. Claes' veroordeling van liberalisering en deregulering heeft een moeilijke relatie met de constatering dat de privatisering van overheidsinstellingen in België pas goed op gang is gekomen na 1988, toen de liberalen in de oppositie zaten. Zijn pleidooi voor een grotere aandacht voor Afrika rijmt niet goed met zijn beleid als minister van buitenlandse zaken. Zijn terechte aandacht voor de mogelijke gevolgen van de uitbreiding van de NAVO op de percepties in Rusland, was minder opvallend aanwezig toen hij Secretaris-Generaal van de NAVO was. Het is precies dié Claes die het "niet onredelijk" vindt dat vele regeringen pogen de huidige situatie te "stabiliseren" en de crisis te "beheren".

Maar dat is, denk ik, niet de hele Claes. Het andere deel van de echte Claes hamert er voortdurend op dat enkel publieke regulering kan beletten dat de zwaksten het onderspit delven in een wereld zonder spelregels. Hij toont zich hier een zorgzaam volgeling van Montesquieu: ook in een interdependente wereld met spelers van ongelijke macht geldt immers diens stelling dat het de vrijheid is die onderdrukt en de wet die bevrijdt. Claes' pleidooi voor méér politiek spruit precies voort uit die ongerustheid over de toenemende ongelijkheid in en tussen landen en over de technologische revolutie die de koppeling tussen arbeid en menselijke waardigheid op de helling dreigt te zetten.

Dat maakt Claes' recept dan ook 'reëler' dan dat van Brzezinski. Terwijl de tweede zich eenzijdig concentreert op militaire veiligheid, is Claes' recept even veelzijdig als de werkelijkheid zelf. Het draagt daarenboven de stempel van het moeilijke huwelijk tussen wens en werkelijkheid, tussen dromen en mensen.

De oceaan die beide boeken scheidt, is dus niet het water van de Atlantische Oceaan, maar hun uitgangspunt. Brzezinski schrijft vanuit het hart van de enig overgebleven grootmacht, met een onwrikbaar geloof in de zendingmissie van zijn adoptieland. Claes schrijft als politicus die constateert dat vele van de hedendaagse processen aan elke controle ontsnappen. Meer dan wie ook, voelt hij dan ook in toenemende mate de behoefte aan nieuwe instrumenten om de mondiale *res publica* te beheren, om te beletten dat de mutatie in de wereldpolitiek in het voordeel is van enkelen en ten koste gaat van velen.

(*De Standaard der Letteren*, 23 juli 1998)